

Hornický region Krušnohoří/Erzgebirge jako světové dědictví

Věra Kučová, Karel Kuča

V červenci 2019 byly vybrané části českého i saského Krušnohoří zapsány na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Protože oblast byla po dlouhou dobu v obecném povědomí spojována spíše s dopady těžby v hnědouhelných revírech na úpatí tohoto rozsáhlého horského masivu na obraz krajiny a lesní porosty, setkávali jsme se již v době přípravy podkladů k nominaci s řadou dotazů a pochybností. Článek proto dodatečně přispívá

k objasnění, v čem kulturně-historické hodnoty Krušnohoří vynikají, a je inspirací k prohloubení mezioborové spolupráce. Zároveň jde o příspěvek k úvaze, jak s těmito hraničními horami z hlediska národní ochrany nakládat do budoucna. Krušné hory, i přes vysoký podíl zajímavé krajiny, představují totiž paradoxně pohoří, které na rozdíl od jiných hraničních masivů nemá na svém území ani národní park, ani chráněnou krajinnou oblast.

Propadlina na Komáří hůrce. Foto Věra Kučová 2012



Co je v Krušnohoří světovým dědictvím?

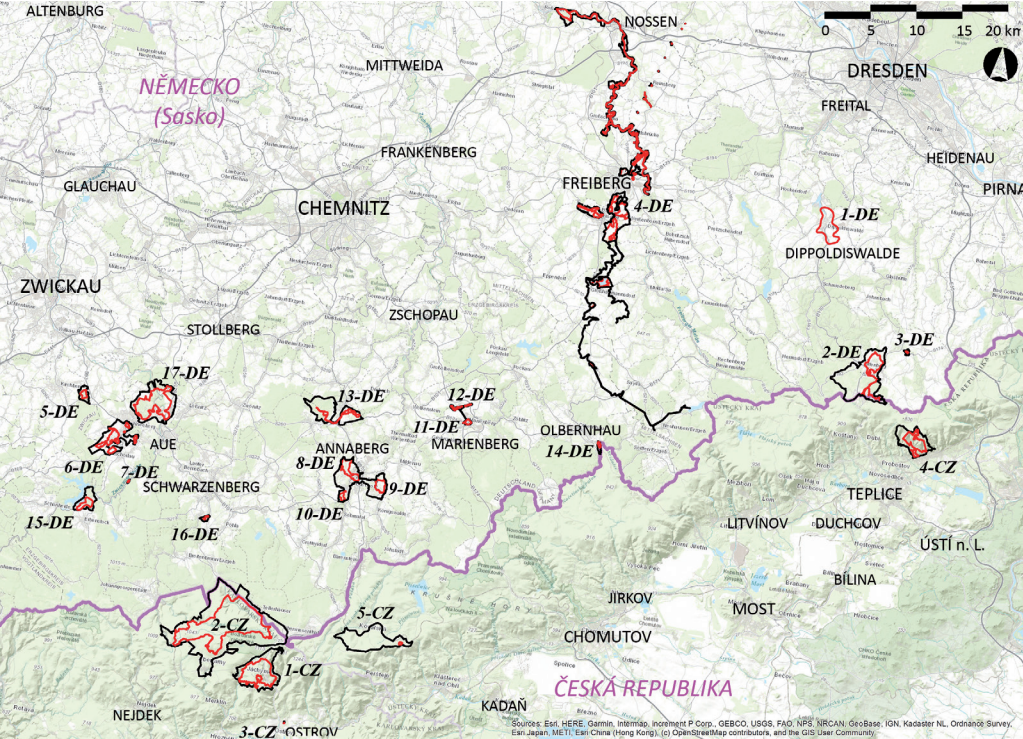
Hlavním cílem úsilí o zápis vybraných částí Krušnohoří na seznam světového dědictví bylo uchovat doklady zdejšího hornictví a těžby nerostů, jež obraz pohoří přes osm století formovaly. Jak se ukázalo, bylo nereálné, aby předmětem nominace bylo větší spojitě území. Proto se z formálního hlediska stala světovým dědictvím série dvaaadvaceti tzv. komponent, včetně několika solitérních památek. Na saské straně je to sedmnáct komponent, na české straně pět, plošný rozsah je ale v obou státech srovnatelný.

V Karlovarském kraji jsou to nejcennější části krajinných památkových zón (dále též „KPZ“) Hornická kulturní krajina Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar¹, kde již byla chráněna historická část města Horná Blatná, a Hornická kulturní krajina Jáchymov², jejíž základem se stala památková zóna v městě Jáchymov, mj. se známou historickou mincovnou a nejstarším uranovým dolem Svornost. Karlovarskou část doplňuje areál národní kulturní památky Rudá věž smrti³ u osady Dolní Žďár.

V Ústeckém kraji je to Hornická kulturní krajina Krupka⁴, kde již chráněné město Krupka doplnila krajina se štolou Starý Martin a velkou pinkou na Komáří hůrce⁵. To vše propojené starou Hornickou cestou⁶, která již také byla chráněna jako kulturní památka. Celek doplňuje kaple sv. Wolfganga⁷ a jedinečná historická lanovka⁸, umožňující pohled na krajinu pod její trasou. Zároveň se podařilo za kulturní památku prohlásit rozsáhlý bývalý hornický revír Knötel.⁹ V západní části kraje byla připravena KPZ Hornická kulturní krajina Háj – Kovářská – Mědník¹⁰, kde se součástí světového dědictví stal vlastní kopec Mědník s kulturní památkou „Rudný důl – štola Panny Marie Pomocné a štola Země zaslíbená“.

Samozřejmostí bylo zahrnout všechna tři výše zmíněná a již od roku 1992 chráněná horní města. Důležitá v historii Krušných hor je i těžba uranu, zneužitá k likvidaci politicky nepohodlných osob v pracovních táborech okolo Jáchymova. Tu reprezentují části krajiny Jáchymovska a blízký areál národní kulturní památky Rudá věž smrti, kde zatím trvají jednání o předání některé resortní instituci.

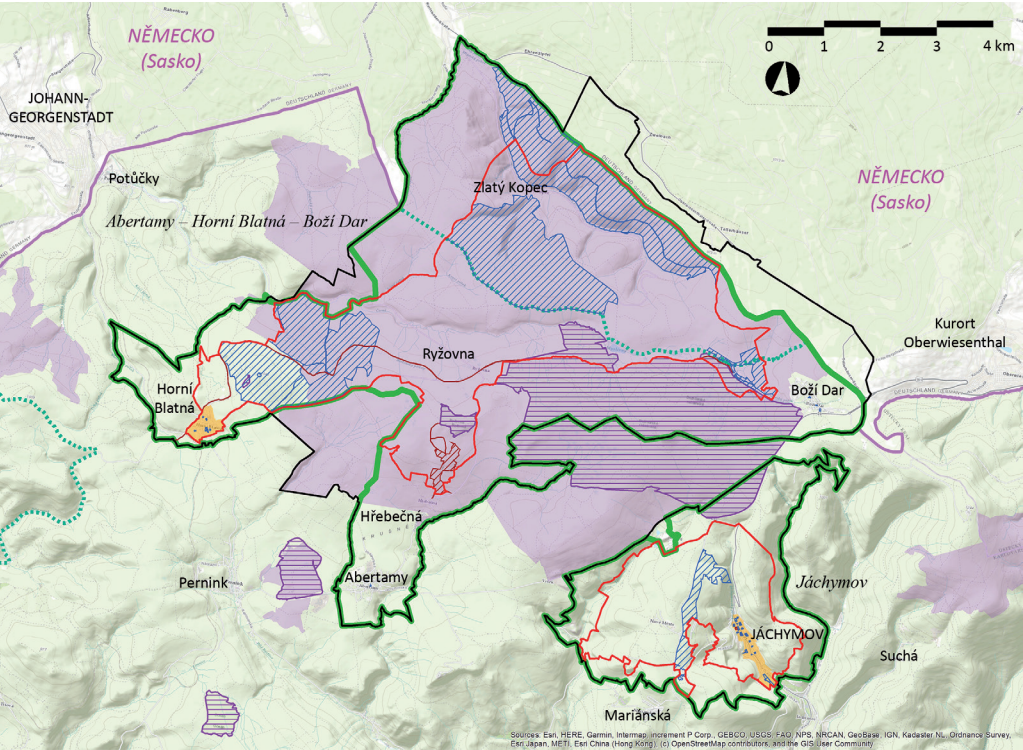
V Karlovarském kraji je světové dědictví koncentrováno do území v působnosti ORP v Ostrově, relativně blízko krajskému městu. Jde o území



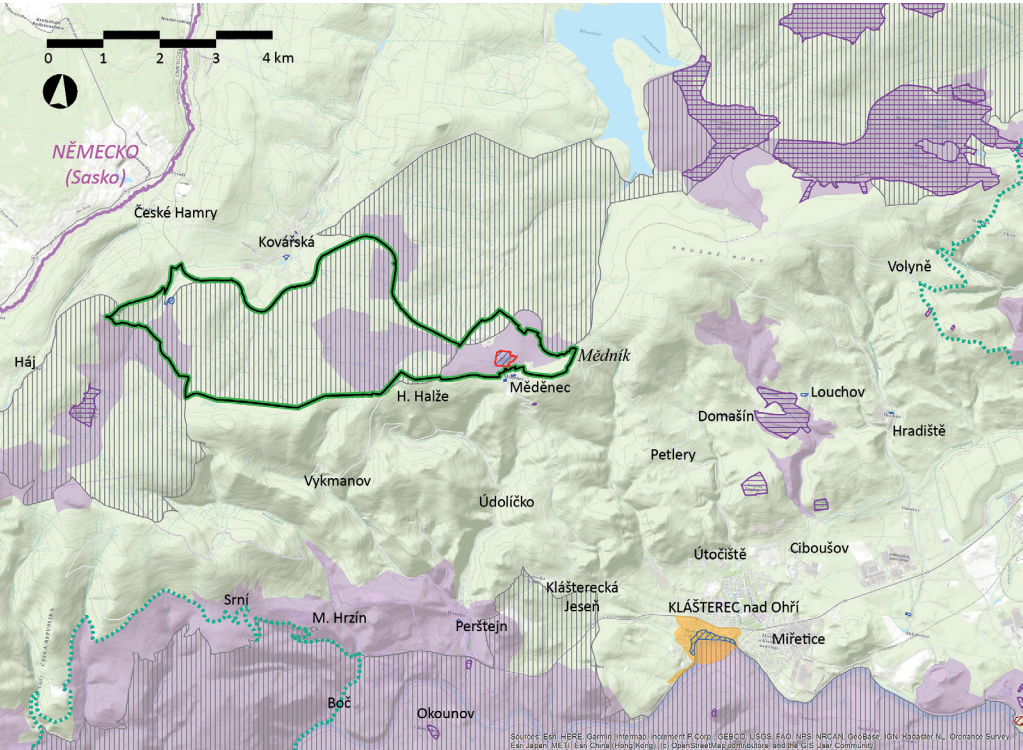
Přehledná mapa všech komponent památky světového dědictví Hornický region Krušnohoří/Erzgebirge s hranicemi jádrových území (červeně) a nárazníkových zón (černě). Kartografické zpracování Karel Kuča 2020, tematický obsah: © NPÚ, © IWTG/Technische Universität Bergakademie Freiberg, mapový podklad: World Topo Map (© ESRI et al), © CENIA. **České komponenty:** 1-CZ: Hornická kulturní krajina Jáchymov, 2-CZ: Hornická kulturní krajina Abertamy – Boží Dar – Horní Blatná, 3-CZ: Rudá věž smrti, 4-CZ: Hornická kulturní krajina Krupka, 5-CZ: Hornická krajina Vrch Mědník **Německé komponenty:** 1-DE: Vrcholně středověké stříbrné doly v Dippoldiswalde, 2-DE: Hornická krajina Altenberg – Zinnwald, 3-DE: Správní sídlo Lauenstein, 4-DE: Montánní krajina Freiberg, 5-DE: Hornická krajina Hoher Forst, 6-DE: Hornická krajina Schneeberg, 7-DE: Schindlerova továrna na modrou barvu, 8-DE: Hornická krajina Annaberg – Frohnau, 9-DE: Hornická krajina Pöhlberg, 10-DE: Hornická krajina Buchholz, 11-DE: Historické centrum města Marienberg, 12-DE: Hornická krajina Lauta, 13-DE: Hornická krajina Ehrenfriedersdorf, 14-DE: Komplex vyvezovací hutě Grünthal, 15-DE: Hornická krajina Eibenstock, 16-DE: Hornická krajina Rother Berg, 17-DE: Těžba uranové rudy (Bad Schlema)



Měděnec, štola Marie Pomocné. Foto Věra Kučová 2018



Mapa komponent Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar a Jáchymov a jejich vztah k územím chráněným podle památkového zákona a zákona o ochraně přírody a krajiny. Kartografické zpracování Karel Kuča 2020, tematický obsah: © NPÚ, © IWTG/Technische Universität Bergakademie Freiberg, © AOPK, mapový podklad: World Topo Map (© ESRI et al)



Mapa komponenty Mědník a její vztah k územím chráněným podle památkového zákona a zákona o ochraně přírody a krajiny. Kartografické zpracování Karel Kuča 2020, tematický obsah: © NPÚ, © IWTG/Technische Universität Bergakademie Freiberg, © AOPK, mapový podklad: World Topo Map (© ESRI et al)

s krajinou atraktivní v současnosti zejména v zimním období, kde dobře vysvětlené hodnoty a doplněná infrastruktura cestovního ruchu mohou zvýšit zajímavost pro celoroční návštěvnost. Krajský úřad je pak výkonným orgánem památkové péče pro Rudou věž smrti.

V Ústeckém kraji je krajina severně od města Krupka, s výkonným orgánem památkové péče při ORP v Teplicích, tradičním rekreačním zázemím krajského města, což dokládá i historická lanovka přímo v jádrovém území. Komponenta Mědník je prakticky při hranici s Karlovarským krajem a spadá do gesce ORP Kadaň.

Jak to začalo a jak probíhal výběr?
Záměr deklarovalo Sasko již od konce devadesátých let 20. století. Tyto snahy na čas oddálila povodeň roku 2002 a frustrace Německa z „vyškrtnutí Drážďan“ (2009) ze seznamu světového dědictví krátce po jejich zápisu (2004). Místní to však nevzdali a na saské straně byly krušnohorské památky opravovány a vybavovány doprovodnou infrastrukturou. Pokračovala zároveň přeshraniční komunikace odborníků, které se za českou stranu účastnilo zejména Oblastní muzeum v Mostě.

Tepře v roce 2010 Ministerstvo kultury ČR, na základě velké aktivity tehdejší náměstkyně ministra Anny Matouškové, zařadilo nominaci i mezi hlavní úkoly Národního památkového ústavu.

Nastala složitá etapa rozhodování v krátkém čase. Pro pojetí regionu jako celku, k němuž směřovalo Sasko, se nepodařilo některé obce a zajímavá místa k nominaci získat.

Některé lokality s již chráněnými památkami bylo nutno i vyloučit, aby téma nebylo příliš „rozmělněno“ do mnoha cílů. Do širšího výběru se proto nedostala jedna z mála národních kulturních památek v regionu – velký cisterciácký klášter v Oseku, jehož výstavnost s těžbou stříbra a cínu souvisela, ale nešlo o přímé doklady hornického dědictví. U hraničních obcí Cínovec, Hora Svatého Šebastiána nebo Hora Svaté Kateřiny byla naopak vazba na těžbu bližší, ovšem jejich stavební autenticita a integrita ve druhé polovině 20. století značně utrpěla.

Základní oporou byly odborné studie, které pro oblast Krušnohoří připravil se svým týmem Michal Urban s grafickým vyznačením geologicky

významných míst včetně známých revírů, plošně i bodově.

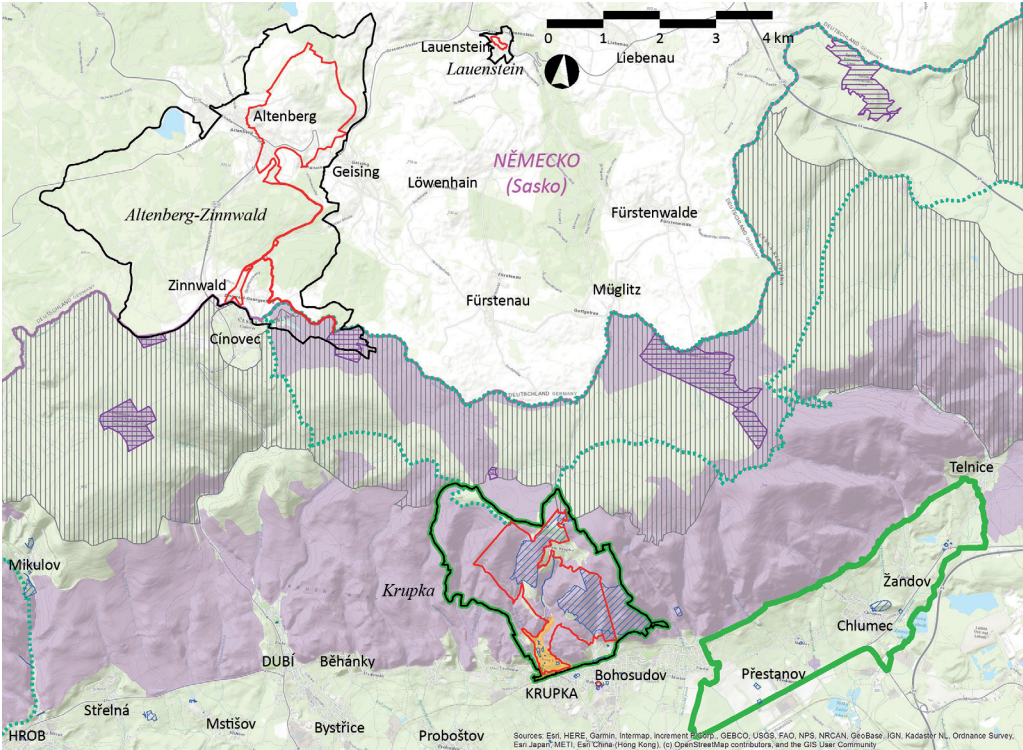
Vymezení vhodných území k ochraně ve vazbě na již chráněná území v horních městech, stavební solitery a významná důlní díla pak bylo základem pro přípravu KPZ. V NPÚ se tématu kulturní krajiny v dané době věnovala obecně vyšší pozornost a již v období 2011–2012 byly připraveny návrhy pro celkem pět KPZ různého rozsahu. Jedním z cílů bylo získat i ochranu pro zajímavé horní město Mikulov, se zahrnutím mimořádně zajímavé struktury dolu Lehnschafter, vedení obce však záměr na KPZ odmítlo. Podobně bylo původně cílem získat ochranu pro okolí zatopeného královského města Přísečnice a obce Kryštofovy Hamry. Zde se ovšem musel záměr opustit, protože obec upřednostnila výstavbu větrné elektrárny.

Složitě bylo získat plošnou ochranu i pro širší okolí vrchu Mědník u bývalého horního města Měděnec; nakonec se podařilo za kulturní památku prohlásit kopec a památkovou zónu alespoň v redukovaném rozsahu.

Pragmatický přístup české strany k výběru míst k nominaci se v závěru ukázal paradoxně výhodnější než na straně saské, kde se nominační přípravě věnovalo mnoho obcí řadu let a kde bylo cílem zahrnout mnohem širší okruh památek, včetně areálů, které primárně s tématem hornictví nesouvisely, ale dokládají například činnosti hornické společnosti v dobách mimo hlavní těžební sezonu. Po výhradách formulovaných hodnotiteli z řad expertů ICOMOS v průběhu let 2015–2016 musel být zejména na saské straně počet a rozsah vybraných území pozměněn a ve druhé verzi nominace byly některé památky vyřazeny. Na české straně se redukce týkala „pouze“ jedné z vybraných kulturních památek, a to vápenky a přilehlého blízkého bývalého lomu v katastru Háj u Loučné pod Klínovcem.

Kde lze nalézt podrobnější informace?
Seznam světového dědictví není pouze položkový výčet, ale umožňuje uživatelsky přívětivou formou získat napříč světadíly informace o mimořádných kulturních a přírodních hodnotách v informačním systému Centra světového dědictví (<http://whc.unesco.org/>).

Není proto cílem opakovat zde údaje, které jsou již dostupné i pro nově zapsaný „Hornický region Krušnohoří/Erzgebirge“ (<http://whc.unesco.org/en/list/1478>). Podrobněji



Mapa komponenty Krupka a její vztah k územím chráněným podle památkového zákona a zákona o ochraně přírody a krajiny. Kartografické zpracování Karel Kuča 2020, tematický obsah: © NPÚ, © IWTG/Technische Universität Bergakademie Freiberg, © AOPK, mapový podklad: World Topo Map (© ESRI et al)



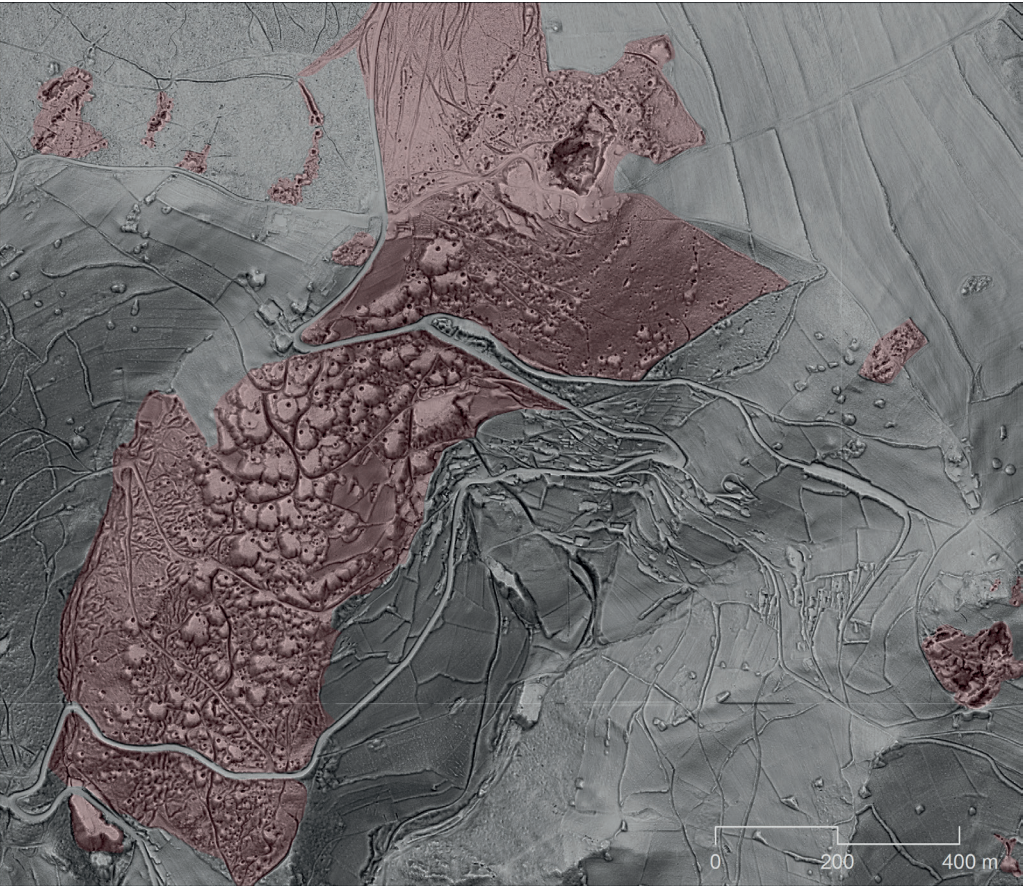
Vysvětlivky k mapkám na stranách 4 a 5



Hřebečná, propadlina dolu Červená jáma (Rote Grube). Foto Karel Kuča 2015

o povaze území a jeho hodnotách pojednává ve třech jazykových verzích též prezentace obecně prospěšné společnosti Montanregion, která za celým projektem na české straně

stojí. Portál <http://www.montanregion.cz/cs/> obsahuje i řadu ilustrativních fotografií a dlouhodobě referuje o celém průběhu nominace, nyní již památky světového dě-



Krupka, revír Steinknochen a propadlina na Komáří hůrce. Na odvalech jsou dobře patrná místa propadu jednotlivých šachet. Data LLS s kompozitní vizualizací (WMS FŽP UJEP). Červeně zvýrazněny hlavní objekty antropogenního montánního reliéfu, vektorizace Ondřej Malina



Hornická krajina Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar, Blatenský příkop západně od Božího Daru. Foto Karel Kuča 2015

dictví. Společnou prezentaci Krušnohoří zajišťuje rovněž další vícejazyčný portál s názvem „Krušnohorský/Erzgebirgisch“ <https://www.montanregion-erzgebirge.de/cz.html>.

Česká republika samozřejmě musí pro „své“ světové památky informace také zajišťovat a v relevantních systémech veřejně dostupných dat aktualizovat. Na rozdíl od národních předpisů, jež po přijetí vstupují v platnost zpravidla s odstupem několika měsíců, v případě světového dědictví vstupuje jejich status v účinnost dnem zápisu. Je proto výhodné, pokud jsou nominované nemovitosti a území v době zápisu již právně ošetřené a pokud je v nich praxe výkonu státní správy stabilizována procesně i personálně. Hned v létě 2019 byly proto základní informace připraveny i pro tu část webových stránek, kde NPÚ o světovém dědictví referuje (<https://www.npu.cz/pamatky-unesco>) a odkud jsou prostupy do celého Integrovaného informačního systému památkové péče, včetně aplikace s názvem Památkový katalog (<https://pamatkovykatalog.cz/>).

Krušnohoří jako příležitost mezioborové spolupráce

Pro obor ochrany přírody je důležité, že při prezentování právního rámce ochrany cenných území a dokladů těžby bylo potřebné využít i plochy chráněné z hlediska zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Cílem bylo získat pro kulturně cenná území dostatečně velká ochranná pásma (v pojmosloví světového dědictví nárazníková zóna – buffer zone¹⁾). Pro účely nominace totiž lze s výhodou využívat ochranné režimy dle jiné národní legislativy, pokud jsou zárukou, že ochrannou roli naplní.

Jde o evropsky významné lokality, ptáčí oblasti, některá maloplošná chráněná území a rovněž přírodní parky. Významným překryvem s plochami chráněnými podle ZOPK tak je Božídarské rašeliniště, v němž leží (národní) kulturní památka Blatenský příkop¹², jedinečné umělé liniové dílo v hřebenové části hor, zřízené pro nadlepení vodního režimu v místech, kde se rýžovalo, o čemž svědčí mj. jméno téměř zaniklé vsi Ryžovna (Seifen). Zajímavé je zde i množství sejpů, které jsou díky svému složení celoročně odlišitelné i specifickým rostlinným pokryvem.

Velkou oporou v ústecké části Krušnohoří jsou například nad městem Krupka velké masivy

ochranných lesů, v nichž je mimořádná hustota dokladů středověké a raně novověké těžby.

Identifikaci dochovaného montánního reliéfu s pozůstatky po hornické činnosti umožnilo v posledních letech bohatě rozvíjené využívání lidarových snímků, na jejichž základě specialisté NPÚ vytvořili sérii detailních tematických map, které dochovaný reliéf dokumentují.

V bezlesých oblastech došlo většinou k aplanaci reliéfu, ale právě lesnaté části nově vyhlášeného světového dědictví budou výzvou pro úzkou spolupráci všech dotčených resortů a oborů při nakládání s krajinou včetně lesů tak, aby nedocházelo ke zbytečným ztrátám těchto cenných dokladů historie území.

Důležitá je samozřejmě i otázka personálního zajištění. V NPÚ se Krušnohoří věnovalo mnoho osob, za všechny uvedme alespoň Ondřeje Malinu z loketského pracoviště NPÚ, který se saskými partnery svým profesionálním přístupem přispěl k přesvědčení zahraničních hodnotitelů o odborném výběru území s potenciálem výjimečné světové hodnoty. Rozsah nově památkově chráněných území je velký a nedošlo přitom k personálnímu navýšení územně příslušných pracovišť (v Ústí nad Labem a v Lokti), skokově však narostla jak agenda posuzování záměrů v území, tak i ohledně územně plánovací dokumentace. Právě pro budoucí monitoring a sledování změn (raději „stability“) chráněných hodnot bude cílené kontrolní mapování jednou z úloh, kde je potřebné spojit kapacity lidské i finanční.

Zajímavost krušnohorské krajiny tkví na české straně právě i v její malé zastavěnosti, místy v úplné prázdnotě, kde je teprve v posledních letech historie území znovu připomínána. Charakteristiky zatím spíše individuální a rodinné, určitá odlehlost od tradičních center a v neposlední řadě i syrovost zdejšího klimatu jsou svébytnou hodnotou, vedoucí návštěvníky k přemýšlení a představování si procesů, které zde v době vrcholného hornického osídlení probíhaly. Bylo by selháním, pokud by se nepodařilo předpokládaný zvýšený zájem o novou výstavbu usměrnit tak, aby hodnoty určené statusem světového dědictví ke zvýšené ochraně nebyly ohroženy nepřiměřenými investičními akcemi, byť koncipovanými pro zvýšení atraktivity nebo pohodlí návštěvníků nebo pro snahu přivést do území opět vyšší počet trvale žijících osob.



Hornické město Horní Blatná. Foto Karel Kuča 2005

Budoucnost je ve spolupráci

Pro další období bude potřebná spolupráce ochrany přírody a památkové péče při rozvíjení managementových opatření, ať již ve zvláště chráněných územích, tak třeba i v těch částech Krušnohoří, kde nebyly pro zařazení do území se světovým statusem dostatečné argumenty nebo vstřícnost, ale kde jde rovněž o významné hodnoty historické kulturní krajiny. Zvýšená pozornost návštěvníků může akcelarovat potřebu zvýšené interpretační činnosti obou oborů tak, aby se nejen vzájemně doplnily, ale společně i předcházely zbytečným škodám, daným stále ještě krátkou tradicí ochrany těchto území. Nelze v této souvislosti nezmínit i aspekty možných dopadů rozvoje větrné energetiky (kte rá ovlivnila například výběr, resp. vymezení v okolí vrchu Mědník) nebo záměry těžby lithia (v okolí Cínovce a Krupky), u kterých je nezbytné veřejné zájmy včas pečlivě projednat.

Geologické bohatství České republiky a s ním spojené dědictví hornické činnosti je málo doceněným fenoménem, který je výzvou pro spolupráci nejen NPÚ-AOPK, ale i s Českou geologickou službou, nad rámec geoparků, kde k příležitostným kontaktům prostřednictvím Rady národních geoparků již dochází.

Dále Krušnohoří s vysokým podílem lesů, s množstvím vodotečí či reliktních historických vodních děl skýtá nejedno pilotní území pro hledání optimální mezioborové a meziresortní spo-

lupráce pro ochranu a regeneraci zcela specifické kulturní krajiny.

Lze tedy předpokládat, že zápisem částí Krušných hor na Seznam světového dědictví UNESCO jeho společenská rehabilitace spíše začíná a stane se základem pro mezioborovou spolupráci přinejmenším do dalších desetiletí.

Poznámky

- <https://www.pamatkovykatalog.cz/hornicka-kulturni-krajina-abertamy-horni-blatna-bozi-dar-7664010>
- <https://www.pamatkovykatalog.cz/hornicka-kulturni-krajina-jachymov-7664014>
- <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/ruda-vez-smrti-v-ostrove-11347968>
- <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/hornicka-kulturni-krajina-krupka-883868631>
- <https://www.pamatkovykatalog.cz/velka-pinka-na-komari-vizce-13734422>
- <https://www.pamatkovykatalog.cz/historicka-cesta-z-krupky-do-horni-krupky-13779449>
- <https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-wolfganga-13734513>
- <https://www.pamatkovykatalog.cz/lanova-draha-bohosudov-komari-vizka-1264543>
- <https://www.pamatkovykatalog.cz/hornicky-revir-knotel-stoly-barbora-prokop-vaclav-a-vecerni-hvezda-1266127>
- <https://pamatkovykatalog.cz/hornicka-kulturni-krajina-haj-kovarska-mednik-7664018>
- Nárazníková zóna („buffer zone“) by v naší terminologii odpovídala funkci ochranného pásma, nemusí ale nutně kopírovat hranice ochranného pásma podle národních předpisů, a proto užíváme tento pojem.
- <https://pamatkovykatalog.cz/blatensky-vodni-prikop-12581736>